

Yurttaşlığın Değişen Yüzü: Ulus-Devletten Küreselleşmeye Yurttaşlığın Dönüşümü*

AYKUT AYKUTALP **

Öz: Bu çalışma küreselleşme çağında yurttaşlığın yaşadığı dönüşümü ele almaktadır. Günümüzde ulus devlet ve milliyetçilik ekseninde tanımlanan yurttaşlık anlayışına yönelik bir dizi eleştiri söz konusudur. Yurttaşlığı teritoryal ya da kan, soy, ırk gibi kavramlarla tanımlamaya dönük modern anlayışlar küresel göç hareketleri, kültürel benzeşimler, dinsel tartışmalar ve göçmenlik olgusu gibi tartışmaların ışığında değişmektedir. Modern devlet, yurttaşı ortak bir tarih, kültür ve dil gibi ortak kimlikleri merkeze alan hak ve ödevleri üzerinden tarif etmektedir. Buna karşın küreselleşme çağında göçmenlik, kültürel etkileşim, iletişim ve ulaşım olanakları gibi bir dizi süreç farklı kodlara sahip yeni bir yurttaşlığın mümkün olup olmayacağını tartışmaya açmaktadır. Bu çalışma modern ulus devlet yurttaşlığından küresel bir yurttaşlık anlayışına yönelik tarihsel değişimi ekonomik, iktisadi ve toplumsal örgütlenme tarzımızdaki bir dizi değişimi de dikkate alarak tartışmaktadır. Yurttaşlığın modern devlet içindeki tanımından farklı olarak küresel ölçekte bir yurttaşlığın mümkün olup olamayacağı tartışma konusu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ulus Devlet, Milliyetçilik, Yurttaşlık, Küreselleşme.

* Bu çalışma "Ulus Devlet ve Küreselleşme Bağlamında Antonio Negri ve Anthony Giddens'in Düşüncelerinin Karşılaştırmalı Analizi" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ayk_alp@hotmail.com.

The Changing Face of Citizenship: The Transformation of Citizenship from the Nation-State to Globalization

Abstract: This study discusses the transformation of citizenship in the era of globalization. Today, there is a series of criticisms about the concept of citizenship, which is defined in the axis of nation state and nationalism. The modern understanding towards defining citizenship in terms of concepts like territorial or blood, lineage, race have changed in the light of debates such as global migration movements, cultural analogies, religious debates and immigration. Modern state defines the citizen in terms of common identities such as a common history, culture and language through their central rights and duties. On the other hand, in the era of globalization, a series of processes such as immigration, cultural interaction, communication and transportation possibilities open up debate about whether or not a new citizenship with different codes will be possible. This study discusses the historical change from a modern nation-state citizen to a global understanding of citizenship, taking into account a number of changes in our economic, economic and social organization. Contrary to the definition of citizenship in the modern state, there is a debate about whether citizenship on a global scale will be possible or not.

Keywords: Nation-State, Nationalism, Citizenship, Globalization.

Giriş

Son yıllarda siyaset bilimi, sosyoloji ve uluslararası ilişkiler disiplinlerindeki akademik ve entelektüel tartışmalar küresel ölçekte ortaya çıkan siyasal, ekonomik ve kültürel dönüşümler üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu tartışmalar toplumsal güçlerin doğası ve kaynakları, pazar ekonomisinin geleceği, kimlik ve mikro-milliyetçiliğin yaygınlaşması ve ulus devletin küresel sistem içerisindeki yerine odaklanmaktadır (Strange, 2008: 155). Özellikle 1960 ve 1970'ler boyunca ortaya çıkan kapitalizmin krizi ve daha sonrasında kültürel, siyasal ve iktisadi alandaki dönüşümler geleneksel egemenlik biçiminin mekansallaştırıcı yönünü ortadan kaldırma eğilimindedir. Modern egemenliğin içerisi ve dışarısı arasında kurduğu manici bölünme aşınmaktadır. Modern egemenlikteki gerileme ve ulus devletin ekonomik olarak önemini yitirme eğilimi ile ivme kazanan bu değişimler küresel bir toplumun ortaya çıkışı olarak yorumlanmıştır. 1990 yılında Sovyetler birliğinin çökmesi, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların küresel piyasa ekonomisinin gelişimi üzerindeki etkilerinin çoğalması ve kapitalist dünya ekonomisinin tek hâkim güç olarak dünya sahnesine çıkması da küreselleşme sürecine ivme kazandırmıştır.

Küreselleşme sürecinin en tartışmalı konusunu ulus devlet egemenliğindeki azalma ve bunun yarattığı ekonomik, siyasal ve kültürel gerilimler oluşturmaktadır. Ulus devlet; Weber'in (2008:140) klasikleşmiş tanımında da belirttiği gibi "belirli bir toprak parçası üzerinde meşru güç kullanma tekeline sahip" devlettir. 16. yüzyıldan itibaren mutlakiyetçi devletin kurumsal pratiklerinin genişlemesi olarak ulus devletler, vergi alma, savaş açma ve nüfusun kontrolüne dayanan egemenlik mantığına tabidir. 1648 Westphalia Anlaşması da devletler sisteminin oluşumuna, her devletin belirli sınırlar içerisinde başka devletler tarafından egemenlik alanının tanınmasına olanak sağlamıştır. Bu yönüyle modern devletin mekansallaşması ve egemenliğinin belirlenmesi devletler sisteminin oluşumunun bir sonucu olarak görülmelidir. Devletler sisteminin oluşumu devletin iç ve dış ayrımını olanaklı kılmaktadır. Dış ayırımında,

bir devletin diğer bir devletin egemenliğini tanımayı kabul etmesi beklenir ve egemenlik bir ilke olarak ele alınır. İç ayırım ise devletin kendi yurttaşları üzerindeki egemenliğini olanaklı kılacak araçları üretmesine olanak tanır ve herkes için geçerli olan kuralları inşa ederek kamusal bir iktidar alanını tarif eder (Roger, 2008: 130). Bu anlamıyla, iç ve dış ayırımı devletin yurttaşları üzerinde egemenliğini temsil eden araçsal bir rasyonelliği temsil eder (Keyder, 2001: 138).

Küreselleşme süreciyle birlikte sermayenin, malların ve emeğin zaman-mekan ölçeğinde dolaşımındaki artışa bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik değişim kadar etkili olan diğer bir değişim de yurttaşlığın rasyonelliğindeki dönüşümdür. Yurttaşlığın sosyal, siyasal ve medeni haklar biçiminde örgütlendiği modern ulus devletler, egemenlik mantığındaki dönüşüm ve sermayenin küresel dolaşımındaki artışa bağlı olarak hâkimiyet alanını yitirmektedir. Küresel göç bu açıdan homojen bir kültürel yapı olarak ulus fikrini aşındırmaktadır. Bilindiği üzere ulusal kimlik, hak ve ödevleri olan yurttaşın temeli olarak görülmektedir. 18. yüzyıl bu açıdan ulus devletlerin genişlemesine bağlı olarak yurttaş ve ulusu aynı kategoriler olarak değerlendirmektedir. Yurttaşlık ve ulusal kimlik arasındaki bağın zayıflaması, farklı ulusal kimlikleri barındıran ülkelerde milliyetçi söylemlerin güçlenmesine neden olmuştur. Günümüzdeki mikro-milliyetçi bu eğilimler değişen toplumsal yapıya karşılık bireylerin kendi kültürel kimliklerini koruma isteğinin bir ürünü olarak görülebilir. Dünya bu açıdan kültürel bir benzeşimin ve aynı zamanda farklılıkların bir arada olduğu bir yer haline gelmektedir. Küreselleşmenin ulus devlet üzerinde yarattığı etki Avrupa Birliği gibi bölgesel oluşumları beraberinde getirdiği gibi aynı zamanda yurttaşlık haklarını toprak temelli kuran anlayışın zayıflamasına neden olmaktadır. Ulusal bir yurttaşlık anlayışından daha çok küresel dünya yurttaşlığı ortaya çıkmaktadır. Elbette kürenin farklı bölgelerinde ortaya çıkan etnik çatışmalar, kültürel ırkçılık, islamofobi gibi olgular küresel yurttaşlık etiğinin oluşumuna ve kamusal alanın farklı kimliklere açılmasına engel olmaya adaysa da dünyanın iktisadi ve

siyasal örgütlenmesi zorunlu bir kategori olarak yeni bir yurttaşlık anlayışını dayatmaktadır.

Bu çalışma yurttaşlığın yeni ortaya çıkan küresel düzende nasıl tarif edildiği sorusuna cevap aramaktadır. Modern devletin bir üyesi ve milli kimlikler temelinde ele alınan yurttaşlık zaman içerisinde nasıl bir dönüşüm geçirmektedir? Yurttaşlığı belirli bir ulusal mekanla veya ırk, kan, soy üzerinden tarif eden modern egemenlik mantığının zayıflaması ile küresel ölçekte işleyen bir yurttaşlığın mümkün olup olamayacağı tartışma konusu yapılacaktır. Çalışma ilk olarak ulus devlet ve milliyetçilik arasında kurulan ilişkinin tarihsel ve sosyolojik çalışmalarda nasıl tarif edildiği, ulus devlet, milliyetçilik ve yurttaşlık arasındaki ilişkiyi tanımlamaya çalışmaktadır. Daha sonra ulus devletin kendi yurttaşlarını hangi ölçülere göre tarif ettiği, yurttaşlığın medeni, siyasal ve sosyal haklar üzerinden nasıl ele alındığı tartışılacaktır. Son olarak küreselleşme çağında yurttaşlığın nasıl dönüştüğü ve geleceğinin ne olacağına değinilecektir.

Ulus Devlet ve Milliyetçilik

Modern ulus devletlerin ortaya çıkışı aynı zamanda milliyetçi fikirlerin oluşumunu olanaklı kılmıştır. Ulus kavramı geçmiş dönemlerde kültürel öğelere vurgu yapılarak kullanılmakla birlikte günümüzdeki anlamını 18. yüzyıldan itibaren Fransız Devrimiyle birlikte kazanmıştır (Calhoun, 2009: 14). Fransız Devrimiyle birlikte ulus devletlerin genişleme süreci toplumu mobilize edecek bir ideolojik söyleme ihtiyaç duymaktadır. Milliyetçilik bu anlamıyla toplumsal bütünlüğü oluşturmanın aracı olarak yeni bir siyasal egemenlik ideolojisi olarak görülmüştür (Gülalp, 2007: 13).

Milliyetçiliğin doğuşu ve yaygınlaşması üzerine farklı ekollerden bu ideolojiyi tanımlamaya yönelik yaklaşımlar ortaya atmıştır. Milliyetçilik ideolojisini tanımlama girişimlerinden biri olan ilkçi yaklaşımlar ulusu, doğal, biyolojik ve kültürel özellikleriyle tanımlamaktadır. İlk olarak, doğalcı bakış açısına

göre, bireyin dünyaya gelmiş olduğu millet, yeme içme içgüdü-
dümüz gibi doğal ve önceden belirlenmiştir. Rastlantısal hiçbir
duruma yer yoktur. Etnik toplulukların bir birinden ayrılması
doğal düzenin parçası niteliğindedir. Bu anlamıyla milletler
tarihin her döneminde, tarihsel kökenleri olan doğal oluşum-
lardır (Özkırımlı, 2008: 85). İlkçi yaklaşımın ikinci bir boyutu
olan biyolojik belirlenimci bakış açısına göre; milletleri var eden
genetik özellikleri ve aynı etnik kökene yönelik içgüdüleridir.
Etnik bağlılıklar genetik özelliklerde ve içgüdülerde mevcuttur.
İnsanlar belirli bir topluluğun üyesi olarak dünyaya gelirler ve
insanları harekete geçiren şey çoğalma dürtüleridir. Bundan
dolayı çoğalma eylemini gerçekleştirmek için hısum, akraba gibi
yakın kan bağı bulunan bireyleri tercih etmeleri genetik özellik-
lerinin ve arzularının ürünüdür. Genetik yakınlık ve içgüdüleri
millet olmayı, aynı kültürel kodlarla yakınlık kurmayı zorunlu
kılan güçlü bağlar inşa ederler (Özkırımlı, 2008: 90). İlkçi yakla-
şımın üçüncü boyutu ise millet olmanın getirmiş olduğu kültü-
rel yakınlıktır. Buna göre milletler verili toplumsal bağlılıkları
içeren, ezeli oldukları gibi ebedi, bireylerin duyguları aracılığı
ile o toplumsal gruba aidiyet hisleriyle bağlı kültürel özellikler-
le kodlanmışlardır. Bireyleri diğer milletlerin bireylerinden
ayırarak her birinin kendi dil, din ve ortak geçmişlerine sahip
çıkmaları ve kendi varoluşlarının parçası olarak görmelerdir.
Dolayısıyla milliyetçi elitlerin ve tarihçilerin egemen söylemi
olarak ilkçi yaklaşımların ortak özellikleri milletlerin ezeli ve
ebedi oldukları bu anlamıyla da modern bir olgu olmaktan
ziyade kökleri geçmişe dayanan ortak akıl ve tarihselliğe yap-
mış oldukları aşırı vurgudur.

İlkçi yaklaşımlarından farklı olarak Hobsbawm, Gellner
ve Anderson gibi modernist kuramcılar milletleri, modern top-
lumun birer ürünü olarak görmektedirler. Buna göre milliyetçi-
lik modern bir olgudur. Tarih dışı bir kavram olmayan milliyet-
çilik, tarihin belirli bir parçasında özellikle 18. yüzyıldan itiba-
ren ortaya çıkan daha sonra dünya genelinde genişleyen ulus
devletlerin birer ürünüdürler. Gellner'e göre, modern ulus dev-
letlerin ortaya çıkması süreci milliyetçiliğin ortaya çıkışıyla aynı

dönemdedir (Gellner, 1992: 26). Ulus devlet olmaksızın milliyetçi fikirlerin hiçbir anlamı yoktur. Gellner'e göre, milliyetçilik "etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmamasını ve özellikle-aslında genel ilkenin dışlandığı bir rastlantı olarak- bir devletin içindeki etnik sınırların iktidar sahipleriyle yönetilenleri birbirinden ayırmamasını öngören bir siyasal meşruiyet kuramıdır" (Gellner, 1992: 20). Modern öncesi toplumlar toplulukların milliyet esasına göre birbirinden ayrıldıkları toplumlar değillerdir. Gellner milliyetçilik kuramını oluştururken temel olarak tarihsel süreci sanayi öncesi ve sanayi toplumu olarak ikiye ayırır. Sanayi öncesi toplumlar zaman ve mekan birlikteliğinin bulunduğu dolayısıyla kültürel olmaktan çok ekonomik ilişkilerle belirlenen toplumsal bir bünyeye sahiptir. Topluluklar arasındaki kültürel farklılıklar aristokrat, din adamları ve askeri sınıflardan oluşan elitleri diğer toplumsal sınıflardan ayıran en önemli özelliktir (Özkırımlı, 2008: 164). Dolayısıyla milliyetçilik bu toplum tiplerinde görülmez. Buna neden olan şey seçkinlerin kültürüyle halkın kültürel dünyası arasındaki yatay bölünme ve coğrafi olarak birbirinden farklı mekanlarda dışa kapalı yaşam biçimlerine olanak tanıyan dikey bölünmedir (Jaffrelot, 2010: 38).

Sanayi toplumu ise zaman ve mekânın birbirinden ayrıldığı, uzak yerlerdeki bireylerin ortak hareket etmelerini sağlayacak bütünleştirici yapılara ihtiyaç duymaktadır. Milliyetçilik uzak mesafeler boyunca bireyleri birbirine bağlayacak kültürel bütünlüğü sağlayacak bir işleve sahipti. Gellner'e göre (1992: 56) modern toplumda bireylerin sahip olduğu kimlik edinme biçimleri, sınıfsal konumları verili olmaktan çok değişkenlik arz etmektedir. Endüstri toplumun bir özelliği olarak iletişim olanaklarındaki artış beraberinde bireyler arasındaki bağlılıkları arttırıcı etki yapmıştır. Toplumun geneli tarafından kullanılan dil bu anlamıyla uzak mesafeler boyunca aynı mekânı paylaşmayan bireyleri aynı kültürel pratiklerin öznesi haline getirmektedir. Eğitim olanaklarındaki artış, iş bölümünün getirmiş olduğu uzmanlaşma, toplumdaki standartlaşma ve rasyonelleşme bireyleri aynı toplumsal bütünün parçaları hali-

ne getirmektedir. Endüstri toplumundaki bütün bu gelişmeler milliyetçiliğin ve aynı kültürel kodlara sahip bireylerin yaratılmasının temeli oluşturmaktadır. Kültürel alandaki türdeşleştirme ve standartlaştırma süreci merkezi ulus devletlerle yaygınlık kazanmakta ve yoğunlaşmaktadır.

Milliyetçilik ve ulus devlet arasındaki ilişkiye kültürel olmayan bir biçimde bakan diğer bir modernist kuramcı Hobsbawm'dır. Hobsbawm'a göre, milletler ve milliyetçilik toplumu dönüştürmeye çalışan milliyetçi seçkinlerin icat ettiği "toplumsal mühendislik" ürünü oluşumlardır (Hobsbawm, 2010: 24). Hobsbawm'ın da belirttiği gibi milletler icat edilmiş geleneklerdir (Hobsbawm, 2006: 17). İcat edilmiş gelenekler "törenselleşmiş ya da sembolik nitelik taşıyan ve açıkça ya da örtülü bir şekilde kabul edilmiş kuralları olan bir dizi alışkanlık ve uygulamadır" (Özkırımlı, 2008: 147). Modern toplumla birlikte ortaya çıkan dönüşümler içerisinde geçmiş ve gelecek sürekliliğini oluşturan icat edilmiş gelenekler, toplumsal bağların güçlenmesini ve bireyin bu toplumsal bağlar etrafında yeniden inşa edilmesini olanaklı kılmaktadır. Hobsbawm'a göre seçkinlerin temel amacı sanayileşmenin yıkıcı etkileri karşısında toplumsal bütünlüğü sağlamak için milli topluluğun yaratılmasıdır (Özkırımlı, 2008: 148).

Hobsbawm'a göre, millet ve milliyetçilik olgusu her şeyden önce modern bir karaktere sahiptir (Hobsbawm, 2010: 29). Milliyetçiliğin modernliği teritoryal bir devlet içerisinde yer almasıdır. Milletler ve milliyetçilik devlet kurma amacına hizmet eden elitlerin ortaya attıkları tarihsel bir olgudur. Aynı zamanda milliyetçilik salt devlet kurmaya yönelmiş milliyetçi elitlerin özlemi değil, teknolojik ve ekonomik dönüşümlerin belirli bir aşamasında ortaya çıkan bir olgudur. Buna göre "milletler devletleri ve milliyetçilikleri yaratmaz, doğru olan bunun tam tersidir" (Hobsbawm, 2010: 24). Milliyetçiliğin icat edilmesindeki temel gaye yönetici seçkinlerin toplumun geneli üzerinde denetim sağlama isteğidir. Düzenli nüfus sayımları, eğitim olanaklarının yaygınlaştırılması, askere alma ve yurttaş

ordular oluşturması devletin yurttaşları üzerindeki denetleyici pratiklerini genişletme isteğinin arzusudur (Hobsbawm, 2010: 103). Bu anlamıyla milliyetçilik denetim işlevinin yanında devletin toplum üzerindeki egemenliğinin meşruluk kaynağı olarak görülmektedir.

Milletleri ve milliyetçiliği icat edilmiş toplumsal biçimler olarak gören diğer bir kuramcı Benedict Anderson'dır. Anderson'a göre, milletler tarihsel olarak ortaya çıkan kültürel oluşumlardır. Milletlerin ve milliyetçiliğin ortaya çıkması geleneksel toplumların zaman ve mekan anlayışındaki dönüşümle ilgilidir (Jaffrelot, 2010: 33). Zaman ve mekan anlayışındaki dönüşüm, aynı zamanda insanların dünyayı algılama ve yorumlama biçimindeki değişimi beraberinde getirmiştir. Özellikle uzak bölgelere yönelik keşifler ve coğrafyanın anlamını yitirmesi, farklı yaşam biçimlerine sahip toplulukların var olduğu düşüncesi, kültürel olarak dinin önemini yitirmesine de sebep olmuştur (Anderson, 2009: 30). Dinin dünyayı btnkl olarak kavrama ve geçmişle gelecek arasında bir analogi kurması gibi, milliyetçilik de milletleri ezeli ve ebedi yani geçmişten gelen ve geleceğe uzanan bir oluşum olarak görmektedir.

Zaman ve mekan anlayışındaki dönüşüm milletleri hayal edilmiş siyasal bir topluluk olarak inşa etmiştir. Hayali cemaatler olarak milletler ait oldukları toplumsal grubun diğer üyelerini tanımadan, onlarla karşılaşmadan ve onlarla aynı zaman ve mekan düzeyinde yaşamadan kafalarında kurmuş oldukları hayali ilişkiler örüntülerinde oluşurlar (Anderson, 2009: 20; Kırımlı, 2008: 181). Anderson'a göre, milletler Gellner'in belirttiğinin aksine icat edilmiş topluluklar olarak uydurma ve sahtekarlıkla değil hayal ve yaratımla birlikte dşnlmelidir (Anderson, 2009: 21). Bu anlamıyla ilkel topluluklar hariç bütün diğer topluluk biçimleri hayal edilmiş topluluklardır. Dolayısıyla toplulukları birbirinden ayırt etmenin temel yolu hayal edilme tarzları arasındaki farklılıkları belirlemektir.

Özellikle matbaanın icadı geleneksel toplumlardaki kültürel ve dilsel ayrımları ortadan kaldıracak, dilin kültürel ho-

mojenliği yaratıcı biçimlerini harekete geçirecek işleve sahiptir. Dinin dünyayı algılama tarzının insanlar açısından önemini yitirmesi gibi, Latince'nin de diğer diller üzerindeki egemenliğinin gerilmesi ortak bir tahayyül olarak millet fikrinin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Anderson'a göre, basılı malzemelerin metalaşması süreci dünyaya ilişkin bilgilerimizin dönüşmesine neden olduğu gibi bu yeni fikirler ışığında yatay-dünyevi bir cemaat olarak ulusun ortaya çıkışına da neden olmuştur (Anderson, 2009: 52).

Matbaanın icadı kadar önemli olan diğer bir olgu modern devletin idari genişlemesinin sonucu olarak bölgesel farklılıkları ortadan kaldıran homojen bir kültürel ortamın yaratılması sürecidir. Devletin uzak mesafeler boyunca idari genişlemesi, bürokratik olarak her alanı kontrol etmeye yarayan kurumsal yoğunlaşması, merkezle yerel arasında belirli türden ilişkilerin yaygınlaşması, homojen bir kültürel cemaat olarak milletin oluşmasını gerekli kılmıştır. Devletin idari genişlemenin ürünü olarak milliyetçiliğin en önemli kökleri sömürgeci seçkinlerin korku ve dayanışmasında görülür. Latin Amerika'nın İspanyollar tarafından sömürgeleştirilmesi sürecinde ortaya çıkan bu durum İspanyol sömürgeci yöneticilerin ülkenin tamamını tanyacak kültürel ve dilsel bütünlüğü oluşturmalarına sebep olmuştur (Calhoun, 2008: 145, Jaffrelot, 2010: 37).

Hem milliyetçilik kuramlarının -özelikle modernist kuramcılarının- hem de toplumsal dönüşümlerin gösterdiği gibi milliyetçiliğin yükselmesine olanak sağlayan şey, modern devletin toplum üzerindeki gözetim ve denetleme pratiklerindeki artıştır. Nüfusun kontrolü, ölüm ve yaşam üzerindeki denetim, eğitim olanaklarının yaygınlaştırılması hem devlet gücünün merkezileşmesi hem de devletin yurttaşları üzerinde hakimiyetinin bir parçası niteliğindedir (Giddens, 2010: 144). Yurttaşlığın teritoryal tanımı, sınırları çizilmiş bir alan üzerinde haklara ve görevlere haiz olmaktan kaynaklanan milletin bir parçası olma özelliğine vurgu yapmaktadır.

Milliyetçiliğin ritüellere, simgelere ve ortak bir tarihselliğe vurgusu toplumsal alanın denetlenmesini, bireyleri ya da yurttaşları aynı ortak değerlerin, aynı toplumsal koşulların ve aynı iktisadi süreçlerin ürünü olduğunu kabul ettirmenin başka bir yolu olarak görülebilir. Modern öncesi toplumlarda kişinin ait olduğu topluluk aynı zamanda bireyin yaşam koşullarını olanaklı kılacak iktisadi, kültürel ve ideolojik özelliklere sahipti. Topluluğun üyesi olmak aynı zamanda herhangi bir sosyal kontrole gerekli olmaksızın topluluğun değerlerini ve çıkarlarını ortaklaştırma özelliğine sahipti. Modern toplumda aydınlanma sonrası gelişen fikri dönüşümle birlikte bireyin hem tanrısal otoriteden hem de topluluğun üyesi olması dolayısıyla karşılaşmış olduğu sınırlayıcı pratiklerden özgürleşmesi yönünde belirli bir “ilerleme” kaydedilmiştir. Mülkiyet haklarının bireyselleşmesi, özel alanın kamusal alan üzerindeki hakimiyeti beraberinde atomize bir toplum meydana getirmekteydi. Dolayısıyla milliyetçilik savaşın örgütlenmesi, kapitalist birikimin yaygınlaşması ve ulus devletin merkezileşmesi için atomize olmuş toplumlarda bireyleri birbirine bağlayacak bir ortak töz arayışına verilmiş cevaptır. Milliyetçilik bu anlamıyla atomize olmuş bireyleri değil ortak bir kültüre, geçmişe ve geleceğe sahip bir topluluğun özgünlüğünü ön plana çıkarır (Keyder, 1993: 50). Modernist kuramcılarının da belirttiği gibi milliyetçiliğin milliyetçi elitlerin icadı olduğu fikri, dağılıp parçalanmakta olan bireyselleşmiş toplumsal bağları yeniden oluşturma ve geleneksel toplumda mevcut olan mekânsal ve zamansal farklılıkları ortaklaştırmaya yardımcı olmaktadır.

Modern ulus devletler ile milliyetçilik arasındaki ilişki modern devletin idari kapasitesinin genişlemesi, toprak bütünlüğünün sağlanması ve egemenliğin tesisi, toplum üzerindeki denetim olanaklarının arttırılması, savaş için yurttaşların seferber edilmesi, siyasi katılımı gerçekleştirmesi, şiddetin pasifize edilerek yasal otoritelere bırakılması ve sınırların çizilmesi süreci içerisinde aranmalıdır. Modern devletin şiddet üzerindeki tekeli, içeride düzenin sağlanmasını, dışarıda ise savaşın örgütlenmesini fiili olarak gerçekleştirmiştir. Savaşın örgütlenmesi

farklı bölgelerden, farklı sınıfsal temelden gelen bireyleri aynı kültürel pratiklerin öznelere haline dönüştürerek milliyetçiliğin ve milletin yaratılmasına hizmet etmiştir (Calhoun, 2008: 92-93). Ortak dilsel pratiklerin yaygınlaşması, kültürel kaynaşmanın ortaya çıkması, modern devletin oluşum sürecinde gündelik hayatı dönüştürecek kadar önemli bir işleve sahiptir.

Bu anlamıyla, milliyetçiliğin temel savunularından birisi olan milli dil, aynı kültürel köklere sahip bireylerin hayali cemaatini oluşturmak için işlevsel özelliklere sahiptir. Ortak dil anlayışına göre toplumsal bünyede farklı olan grup, topluluk ve etnik yapılar aynı topluluğun parçası olarak görülmektedir. Eğitimin standart hale getirilmesi, matbaanın icadı dilin toplumun geneli tarafından kullanılmasını sağlayan en önemli araçları ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte devletin güç ve gözetim tekniklerindeki uzmanlaşma biçimlerinin yoğunlaşması aynı kültürel ve ideolojik yoğunlaşmanın olanaklarını arttırmaktadır. Nasıl ki 16. yüzyıldan itibaren kapitalizm yerel olandan evrensel olana yönelik bir eğilimi ortaya çıkarmışsa, yerel toplulukların aynı tarihsel geçmişin ve geleceğin faileri olduğu vurgusu milliyetçi söylemin hakim bir özelliği olarak ortaya çıkmıştır.

Ulus Devlet ve Yurttaşın İcadı

Yurttaşlık, Fransız Devrimi'nin bir icadı olarak bireyin kültürel siyasal ve sosyal haklarına ilişkin düzenlemeleri içerir. Yurttaşlık, devlet faaliyetlerinin kurucu ögesi olarak modern devletin kilit bir unsurudur. Yurttaşlık fikrinin tarihsel süreci Antik Yunan polisine kadar geriye götürülebilir. Yurttaşlık tarihsel olarak beş farklı bağlamda; Yunan kent devleti, Roma cumhuriyeti, Ortaçağ ve Rönesans kenti, Kozmopolis kent ve ulus devlet yurttaşlığı olarak ele alınmaktadır (Pierson, 2000: 202). Kent gibi yerel bir toplumsal biçimde yurttaşların doğrudan katılımına dayanan demokrasi biçimi modern toplumun ortaya çıkmasıyla birlikte temsili bir nitelik kazanmıştır. Modern dünyada yurttaşlığın inşa edildiği siyasal yapı ulus devlet-

tir. Ulus devletin egemenlik alanıyla sınırlı olan yurttaşlık, belirli bir alan üzerindeki hakimiyeti temsili bakımından teritoryal biçimde tanımlamaktadır. Teritoryal yurttaşlık siyasal bir topluluk olarak ulusun üyesi olmayı, toprak temelli olarak tanımlamayı gerekli kılmaktadır. Yurttaş olmak ortak haklar ve yükümlülükler esasına göre düzenlenmektedir. Siyasal alanın tanımlanması, yurttaşlıkla ulus arasındaki bağın güçlendirilmesi, yurttaşlar ve yabancılar arasındaki ilişkinin rasyonalizasyonu sürecini beraberinde getirmektedir (Pierson, 2000: 203). Bu anlamıyla yurttaşlık ve millet arasında doğrudan bir ilişki vardır. Millet olmadığında yerde yurttaş olmaz.

Milliyetçilik ve yurttaşlık arasındaki ilişki, yurttaşı hem belirli bir toprak parçasının hem de siyasal ve kültürel bir topluluğun üyesi olarak ele alan ikili yöne sahiptir. 19. yüzyılda kurulan bütün ulus devletler yabancılarla kendi yurttaşları arasında ayrıma gitmişlerdir. Devleti oluşturan milletin bir parçası olmaksızın bir ülkenin yurttaşı olmayı hayal etmek bile güçtür. Bu anlamıyla Anderson'un da belirttiği gibi ulus, hayal edilmiş bir cemaattir. Hayal edilmiş cemaatin üyesi olmak, hak ve yükümlülüklerinin sınırları devlet tarafından belirlenen yurttaş olmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla teritoryal yurttaşlık devletin sınırlarıyla ilgilidir ve her devletin kendi yurttaşları üzerinde farklı biçimlerde ortaya koyduğu haklar ve yükümlülükleri kapsar (Üstel, 1999: 80).

Yurttaşın hak ve yükümlülüklerine ilişkin hakların inşa edilme süreci 1789 Fransız Devrimi sonrası İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde mevcut olan düzenlemelerle başlar. Yurttaşlık, İngiltere'de aşağıdan yukarıya doğru halkın kendi mücadeleleri sonucunda elde etmiş oldukları haklar olarak görülürken Fransız Devrimi sonrası kurulacak olan bütün ulus devletler Fransız geleneğini takip ederek yukarıdan aşağıya jakoben tarzda tanımlanmıştır. T.H. Marshall'ın *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar* adlı eserinde ortaya koyduğu biçimiyle 18. yüzyılda bireysel özgürlük, düşünce ve inanç özgürlüğü, sözleşme yapma özgürlüğü ve mülkiyet özgürlüğü gibi medeni hakların; 19. yüzyılda siyasi özgürlükler bağlamında oy hakkı, parlamen-

to reformu gibi siyasi hakların ve 20. yüzyılda ise parasız eğitim, parasız sağlık, emeklilik fonlarına katılım gibi refah devletin gelişmesine paralel olarak sosyal hakların gelişmesi süreci yurttaşlığın hak ve yükümlülüklerinde yeni evrelerin ortaya çıkışını temsil etmektedir (Marshall, 2000: 21; Pierson, 2000: 213).

Feodal toplumda kişilerin hak ve yükümlülükleri herhangi bir yasayla düzenlenmemektedir. Modern toplumun ayırt edici yönü, her ilişkinin hukukileştirilmesi ve yazılı halde belirlenmesidir. Zira ortaçağın kent devletleri bireyin hak ve yükümlülüklerini tanımlama bakımından eşit yurttaşlık görünümü vermekle birlikte yurttaşlık yerel bağlamda tanımlanmıştır. Modern anlamda yurttaşlık fikri yerel bağlamından daha ziyade ulusal ölçekte işleyen yasa ve kurallarla belirlenmektedir. Bu anlamıyla ulus devletin ortaya çıkması süreci ulusla yurttaşı devletin hukuksal siyasal bütünlüğü içerisinde ortak kimliğin ve değerlerin bir bileşkesi olarak inşa etmiştir (Üstel,1999: 80). Özellikle 12. yüzyıldaki gibi kaynağını yerel ve örfi bir hukuktan değil, ulusal hukuktan alan mahkemeler aracılığıyla uzmanlaşmış düzenlemeler hak ve yükümlülüklerin yeni bir evresini temsil etmektedir (Marshall, 2000: 22-23). Bu anlamda modern toplumu karakterize eden yurttaşlık haklarının üç evresi farklı tarihsellik ve farklı kurumsal biçimlerde gelişmiştir.

18. yüzyıl medeni hakları herkesin yasa önünde eşitliğini sağlamaya yönelik olarak feodal toplumdaki parçalı hukuk biçimini ortadan kaldırmaktadır. Genişleyen kapitalist ilişkilerle medeni haklar arasındaki ilişki çalışma hakkının tanınmasına neden olmaktadır. Buna göre her birey kendi isteği ve yetenekleri doğrultusunda dilediği bir işte çalışma özgürlüğüne sahiptir (Marshall, 2000: 26). Çalışma ilişkilerinin düzenlenmesiyle birlikte feodal toplumda mevcut olan serf-vassal ilişkisi yerini piyasa içerisinde özgür emeğin fiyatının belirlendiği bir sürece bırakmıştır. Bu anlamıyla medeni hakların gelişmesi ve yurttaş-

ların özgürlükleriyle ilgili düzenlemeler mülk edinme, barınma ve miras haklarının da genişlemesine olanak sağlamıştır.

Siyasal hakların gelişmesi süreci medeni haklara koşut olarak 19. yüzyılla birlikte meydana gelmiştir. Oy hakkının tanınması ilk başlarda sadece statüye, gelire, cinsiyete, renge göre belirlenmekte ise de 20. yüzyılla birlikte genel oy hakkına dönüşmüştür. Bu anlamıyla siyasal haklar, öncelikle genelleştirilmiş haklar olmaktan çok, ortaya çıkan yeni sivil toplumun üyelerine sunulan bir hak biçimidir (Marshall, 2000: 29). Öyle ki, 20. yüzyıl toplumunun siyasal hakları, medeni hakların bir uzantısı olarak görülmüştür.

Sosyal haklar ise geleneksel toplumda yerel toplumsal cemaatlerin bir üyesi olmak üzerinden tanımlanmaktadır. Modern toplumda yurttaşlığın geçirmiş olduğu evreler düşünüldüğünde medeni haklardan siyasal haklara ve sosyal haklara yönelik bir gelişim çizgisi kabul edilebilir. Sosyal hakların temelinde İngiltere özelinde Yoksulları Koruma Yasası ve ulusal ölçekte ücretlerin düzenlenmesine yönelik yasalar vardır. Yoksulları Koruma Yasası medeni haklarla tarifli yapılan çalışma hakkına binaen emeğin piyasa fiyatına, yurttaşların sosyal ihtiyaçları ve gelir garantisi adına müdahalesini içermektedir. 19. yüzyıl vahşi kapitalizm koşullarında uygulama olanağına sahip olmayan bu yasal düzenlemeler, sosyal hakların gelişimine ve tarifine yeni bir boyut katmıştır. Özellikle 20. yüzyılın başında eğitim olanaklarının ücretsiz ve parasız olması, sosyal bir hak olarak yurttaşların eğitime yönelik harcamaların devlet eliyle yürütülmesine sebep olmuştur. Genel eğitim kurumlarının oluşturulması ve milli eğitimin birleştirilmesi, yurttaşların kendi çocukları üzerindeki tasarruf hakkına devletin müdahalesi olarak görülmektedir. Eğitim hakkının genelleşmesi ve ücretsiz hale gelmesinin birkaç nedeni vardır: Endüstriyel toplumun oluşumuyla eğitilmiş işgücü ihtiyacının doğması, siyasal ve demokratik usullerin öğretilmesi ve devletin yurttaşları üzerindeki ideolojik denetimini sağlamasıdır (Marshall, 2000: 35).

Bottomore'un da belirttiği gibi yurttaşlık haklarının gelişmesi süreci kapitalizmin yükselişine paralel olarak gerçekleşmiştir. Ortaçağ kentleri içerisinde ortaya çıkan yurttaşlık hakları, tarihsel olarak toplumsal sınıfların toplum üzerindeki dönüştürücü etkisiyle açığa çıkmıştır. Burjuvazinin feodal yapı-lara yönelik eleştirisi medeni hakların genişlemesi sürecini; işçi sınıfının burjuvaziye karşı mücadelesi ise sosyal hakların ta-nınmasını beraberinde getirmiştir (Bottomore, 2000: 86). Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya konulan sosyal re-fah devleti uygulamaları içerisinde eğitim, sağlık, sosyal güven-lik alanında genişleme meydan gelmiştir. Kalkınma ekonomisi olarak da adlandırılan dönem teknolojik gelişme, tam istihdam ve hızlı kalkınma biçiminin etkin olduğu, devletin piyasaya müdahalesinin gerçekleştiği, kamu ve özel sektör yatırımlarının beraber işlediği ve devletin dezavantajlı gruplar lehine düzen-lemelerde bulunduğu bir dönem olarak değerlendirilmelidir (Bottomore, 2000: 91). Refah devleti uygulamaları bu anlamıyla sosyal hakların gelişmiş ve kitleselleşmiş bir görünümünü ver-mektedir.

Yurttaşlık medeni, siyasal ve sosyal haklar ekseninde düşünüldüğünde İkinci Dünya Savaşı'ndan 1973 Petrol Krizine kadar olan dönemde devlet ve yurttaş arasındaki bağ güçlü bir şekilde inşa edilmiştir. 1973 petrol krizi Keynesyen refah devleti uygulamaları üzerinde büyük bir baskıya neden olmuştur. Re-fah devleti uygulamalarındaki azalma sosyal haklarda bir geri-lemeye işaret etmiş olduğu gibi, ulusal ekonominin küresel ekonomik ilişkiler karşısındaki gerileyişi de medeni ve siyasal haklar konusunda belirli gerilemelere neden olmuştur. Devletin piyasa üzerindeki denetimini yitirmesi tam istihdama, garanti gelir uygulamalarına, talep yönlü ekonomi politikalarına zarar verdiği gibi, uluslararası göçmen hareketlerindeki artış, endüstriyel kapitalizmin gerileyişi, istihdam yapılarının esnekleşmesi de devletlerin yurttaşlık algısında dönüşüme neden olmuştur. Yurttaşlık bir devletin üyesi olması dolayısıyla bireylerin sahip olduğu bir haktır. Yurttaşlık hakları evrensel bir insan hakkı

olarak algılanmış olsa da, ulusal bir sürecin ürünüdür ve her ülkenin farklı gelenekleriyle sınırlandırılmıştır.

Yurttaşlık haklarıyla birlikte ele alınması gereken diğer bir konu milliyetçilik ve yurttaşlık arasındaki ilişkidir. Milliyetçilik ortak bir kültür, ortak bir dil, ortak bir vatan ve ortak bir ırk üzerinde inşa edilmiştir. Dolayısıyla milliyetçilik ve yurttaşlık birbiriyle sıkı sıkıya bağlıdır. Bir devletin üyesi olmak onun milletinden olmayı gerekli kılmaktadır. Bu anlamıyla yurttaşlık haklarından faydalanabilmek için bir ülke sınırları içerisinde ikamet etmek yeterli değildir. Avrupa özelinde Britanya ve İsveç haricinde yurttaşlık haklarını göçmen kitlelerine daha fazla yaygınlaştıran devletler azdır. Bottomore'un da belirttiği gibi Fransa ve Almanya üzerinde yapılan çalışmalar da göstermektedir ki siyasal ve kurumsal gelenekler ekseninde düşünüldüğünde Almanya, ulusal duyguların erken gelişmesi dolayısıyla göçmen kitlelere yönelik dışlayıcı pratikler geliştirmiştir. Bunun nedeni Alman ulusunun dilsel, kültürel ve ırksal bir cemaat biçiminde düşünülmesidir. Fransız geleneğinde ise, yurttaşlık hakları ulus devletin kurumsal ve teritoryal biçimi içerisinde tanımlanmıştır (Kadıoğlu, 1999: 56). Bu anlamıyla teritoryal alanı paylaşmayan bireylerin ortak bir yurttaşlık hakkına sahip olması beklenemez (Brubaker: 1989: 8'den aktaran Bottomore, 2000: 102).

Farklı özelliklere sahip olsa da ulus devlet ve milliyetçilik arasında belirli türden analogiler mevcuttur. Fransız devrimiyle birlikte milliyetçilik ve ulus devletin aynı tarihsel zamana denk düşmesi vatandaşlığı bağlılıkla ilişkili bir kavram olarak inşa ederken, Almanya'da milliyetçi fikirlerin Alman ulusunun inşa edilmesinden daha önce ortaya çıkması vatandaşlığı biyolojik özelliklere göre inşa etmiştir (Kadıoğlu, 1999: 56). Özellikle 19. yüzyılda ortaya çıkan ulus devletler ve kimlik politikaları olarak milliyetçi söylemler küresel çağın başlangıcında egemenliklerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Artık yurttaşlık meselesi teritoryal ve ırksal mesellerin konusu olmak dışında kültürel kimliklerin baskın nitelikleri üzerinden tanımlanma eğilimindedir. Küresel göç, savaşlar, krizler, doğal afetler insan

nüfuslarının kitlesel yer değiştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Artık belirli bir kapalı ulusal sınır içerisinde tek boyutlu tarif edilen yurttaş imgesi yerini kültürel, cinsel ve dinsel farklılıkların ortaya çıktığı bir düzleme bırakmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte farklı dinsel ve kültürel kimliklerin ortak bir kamusal alanda nasıl yaşayacağı, hangi hak ve yükümlüklere sahip olacağı sorusu gündeme gelmektedir.

Küreselleşme Çağında Milliyetçilik ve Yurttaşlık

Küreselleşme zaman ve mekânın yeniden inşasına ve ulus devletin kültürel kodlarına yönelik dönüştürücü bir eğilim içerisindedir. Ulus devletin meşruluk zemini olarak inşa etmiş olduğu yurttaşlık ve ulus arasındaki ilişki, küresel ekonominin siyasal ve kültürel olarak yeniden yapılanması dolayısıyla yön değiştirmektedir. İletişim, ulaşım olanaklarında ve enformasyon teknolojilerinin kullanımındaki artış, ekonomik alanın finansallaşması ve küresel göç hareketlerinin artışı devletin zaman ve uzam üzerindeki hâkimiyetini geriletmektedir (Castells, 2008: 385). Göçün küresel yayılışı eskiden kültürel olarak ulus devletin bir parçası olmayı zorunlu gören yurttaşlığın altını oymaktadır. Küreselleşme bu anlamıyla eskiden devlet, sivil toplum ve kamusal alan üzerinden tanımlanan yurttaşlık biçimini dönüştürmekte; kamusal alanı, ırksal, dinsel, kültürel ve cinsiyet farklılıkları üzerinden yeniden tanımlamaktadır (Kadıoğlu, 1999: 53).

Son yirmi yıllık dönemde milliyetçi saiklerle bağımsızlıklarını ilan eden devletlerin sayısında ciddi artışlar olsa da milliyetçiliği var eden maddi temelin değişmesi bağlamında milliyetçi fikirlerin ortadan kalkma eğilimi taşıdığı; başka bir deyişle eskiden egemen olan milliyetçi söylem ve pratiklerin dünya ölçeğinde egemen bir fikir olarak gerilemesi süreci içerisinde olduğu iddia edilmektedir (Hobsbawm, 2010: 215).

Küresel iletişim devrimi tıpkı ulus devletin ve milli kimliğin oluşumunun erken döneminde yurttaşın yaratılmasının

olanaklarını inşa eden iletişim, ulaşım olanaklarının gelişmesine benzer bir etki yapmaktadır. Örneğin, Deutsch, ulusu belirli bir toprak parçası üzerindeki iletişim ağlarının zaman ve mekan ölçeğinde genişlemesi olarak görmektedir. Bu anlamıyla geleneksel toplumdaki modern endüstriyel topluma geçiş mekânsal ve zamansal olarak birbirinden kopuk bireyleri, cemaatleri ve toplulukları birleştirme konusunda iletişim ve ulaşım olanaklarından oldukça faydalanmıştır. Deutsch gibi Anderson da günümüz küresel toplumunda enformasyon teknolojilerindeki dönüşümde sermayenin, emeğin, malların, simgelerin küresel ölçekte dolaşıma girmesi ile ulusal ölçekte kimliğin dönüşümüne ve dünyasallaşma sürecine girdiğimize işaret etmektedir (Dieckhoff ve Jaffrelot, 2010: 337).

Mekansal sınırların zayıflaması ile tartışılan yurtsuzlaşma fikri toprağın artık kimliğin kurucu gücü olmadığını anlatmaktadır. Küresel göçler ve enformasyon akışları göstermektedir ki devletin zaman ve mekan üzerindeki denetimi aşınmaktadır. Modern dönemde devlet toprak üzerindeki meşru güç tekeli olması dolayısıyla egemenliğin ve düzenleyici pratiklerin kaynağı niteliğinde algılanmıştır (Bauman, 2010: 71). Toprağın kontrolünü kaybetmek aynı zamanda teritoryal olarak tanımlanan, yani bir ülkenin vatandaşı olarak haklara ve ödevlere sahip yurttaş imgesini dönüştürmektedir. 1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalar da devletin ekonomi üzerindeki denetimini dönüştürmesi bağlamında devletin yurttaşlarına sunmuş olduğu sağlık, eğitim, konut gibi sosyal hakları sağlayacak olanaklardan yoksun kalmasına ve bu manasıyla da devlet ve yurttaşlık arasındaki bağın zayıflamasına neden olmuştur.

Bununla birlikte Avrupa Birliği gibi bölgesel oluşumlar küreselleşme süreciyle birlikte devlet merkezli yurttaşlık üzerinde dönüştürücü etkiye sahiptir. Avrupa Birliği siyasal bir ortak alan olarak üye ülkelerin yurttaş olması dolayısıyla bireylerin yurttaşlık haklarının tanımaktadır. Bu anlamıyla toprak temelli yurttaşlık fikri önemli ölçüde gerilemektedir. Teritoryal alandaki dönüşüm yurttaşlık algısındaki dönüşümü beraberin-

de getirmektedir. Bilindiği üzere Avrupa Birliği üye ülkelerin siyasal ve ekonomik katılımını içerdiği gibi aynı zamanda üye ülkelerin kendi yurttaşlarının hak ve yükümlülüklerini inşa eden ayrı devletler fikrini aşındırmaktadır. Bu eğilim siyasal bir birlik veya teritoryal bir yurttaşlık olarak Fransız geleneğinde tanımlanan ulus anlayışını aşındırdığı gibi, ulusu ve yurttaş ırksal, kültürel ve dilsel bütünlük olarak biyolojik kavramlarla tanımlayan Alman geleneğinin de gerilemesine neden olmaktadır. Keynesyen dönem boyunca Avrupa ölçeğindeki emek akışkanlığını ve göçmen hareketlerini sınırlandırmaya yönelik düzenlemeler devletlerin toprak üzerindeki egemenliği üstüne temellenen yurttaşlık anlayışını merkeze koyduğunu göstermektedir. 1970'lerden itibaren ise küreselleşme ve ekonomik yapıdaki değişimlerin yarattığı etki bu politikaların terk edilmesine neden olmuştur.

Avrupa ölçeğinde göç hareketlerinin artışı, eskiden ulusa ait olan mekanların göçmenler ve yabancılar tarafından kuşatılması tepkisel milliyetçi eğilimleri güçlendirmektedir. Eskiden geçici olarak görülen işçi göçmen bireylerin kalıcı bir hale gelmesi kültürel milliyetçi reflekslerin oluşmasına neden olmaktadır. Müslüman veya siyahi gibi dini ve etnik özellikler dışlama pratiklerinin görünürdeki yüzü olmakla birlikte iktisadi kaynakların bölüşümü sorunu dışlama pratiklerinin temel nedeni olarak görülmelidir. Bunun anlamı göçmen bireylerin işgücü piyasasında daha az ücret karşılığında çalışmayı kabul etmeleridir (Kadioğlu, 1999: 66). Küreselleşme sürecinin ve Avrupa Birliği gibi heterojen yapıların yurttaşlık haklarının genişlemesi ve daralması konusundaki etkileri beraber düşünüldüğünde küresel ölçekte toprak temelli olmayan kozmopolit bir yurttaşlığın inşa edilmesi yönünde bir takım eğilimler gözlemlenmektedir.

Sonuç Yerine

Küreselleşmeyle birlikte göçün küresel bir mekânda akışkanlığı milliyetçilik ve yurttaşlık konularını yeniden gün-

deme getirmektedir. Göçmenlerin yurttaşlık haklarından yararlanamaması, uluslararası hukuk içerisinde mülteci, sığınmacı, kaçak göçmen vb. isimler altında kategorileştirilmesi göçmenlerin statüsüne ve yurttaşlığın evrensel tarifine ilişkin bütün genellemeleri tartışmaya açmaktadır. Küresel ölçekte bu göç dalgası ulus devletin homojen yurttaş kimliğinin altını oymaktadır. Bu açıdan günümüzde yurttaşlık konusu ırk ve soya ve belirli bir alandaki bireylerin teritoryal birlikteliğine indirgenemez özelliklere sahiptir. Bunun yanı sıra yurttaşlığın medeni, siyasal ve sosyal hakları küreselleşme süreciyle birlikte büyük bir problemle karşı karşıya kalmaktadır. Medeni haklar miras, mülkiyet ve aile kurumunu düzenlemektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte medeni hakların mülkiyet rejimi eleştiri konusu yapıldığı gibi erkeğin egemenliğine dayanan çekirdek aile biçimi de önemini yitirmektedir. Bunda etkili olan şey kadınların 1960'lardan sonra özgürlük mücadeleleri ve çalışma hayatına girmeleridir. Siyasal hakların krizi ise daha çok parlamenter rejimin ve temsili demokrasinin meşruluk üretiminde yaşadığı krizle doğrudan ilişkidir. Dünya ölçeğinde ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler temsili demokrasinin ve kurumsal siyasetin eleştirisini merkeze almaktadır. Bu hareketlere göre ulus devlet içerisinde üretilen temsili demokrasi, demokratik hakların kullanımını salt bir oy verme işlemine indirgemıştır. Bu bakımdan çokkültürlülük, cemaat ve birey hakları açısından değerlendirildiğinde bu grupların temsiliyet biçimleri ve modern topluma has bir biçimde hiyerarşik bir boyutta kurulan kurum kültürleri demokratik ufuktan yoksundurlar. Sosyal hakların krizi de 1980 sonrası uygulanan neoliberal ekonomi politikaları bağlamında krize girmiştir. Sağlık, eğitim vb. alanlarda ortaya çıkan özelleştirme pratikleri devletin koruyucu semsiyesi altındaki gruplar üzerinde baskı yaratmıştır. Sosyal hakların kullanımında ortaya çıkan bu eğilim yeni bir yurttaş profili olarak "müşteri yurttaşlığın" oluşumuna kapı aralamıştır. Dolayısıyla yurttaşlığı farklı kavram ve kategorilerle tarif etmek, eskinin kavram araçlarını değiştirmeyi gerektirmektedir. Küreselleşme süreci yeni bir yurttaşlık olgusu olarak ortaya çıkmaktadır. Siyasal, sosyal ve medeni hakların elde edilmesi

için verilen toplumsal mücadeleler günümüzde yeni yurttaşlık haklarının oluşumu için de verilmektedir. Diğer bir boyut da kapitalizmin küreselleşmesinin yarattığı kültürel, siyasal ve ekonomik bağımlılıkların ve benzeşimlerin dünya ölçeğinde bir yurttaş kimliği oluşturduğu gerçeğidir. Ulus devlet belirli bir sınır dahilinde yurttaş kimliğini inşa ederken kapitalist dünyanın ihtiyaçlarına ve milli burjuvazinin taleplerine cevap üretirken, küreselleşmenin neden olduğu emek, sermaye ve meta akışları yeni piyasa ideolojinin talep ettiği yurttaş kimliğini inşa etmek zorunluluğu ile karşı karşıyadır.

Sonuç olarak bütün bu değişim dinamikleri göstermektedir ki ulus devletin sınırları dahilinde hakim olan yurttaşlık mantığı küresel değişimin etkisiyle yeni bir boyut kazanmaktadır. Küresel göç ağları, iş yaşamında ortaya çıkan değişimler, tüketim alışkanlıklarındaki değişim, iletişim teknolojilerindeki devrim yurttaşlığı hem ırksal hem de yerel kültürel bir olgu olmaktan çıkarmaktadır. Küreselleşmenin genel eğilimleri dikkate alındığında küresel ölçekte bir sosyal adalet ve yurttaşlık hakları oluşturmaktan uzak bir eğilim ortaya çıkmış olsa bile, kültürel, dinsel, ırksal vb. farklılıkları dikkate alan melez bir yurttaş imgesi küresel tartışmaların konusu olmaya devam edecektir.

Kaynaklar

- ANDERSON, Benedict, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (Çev. İ. Savaşır), İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- BAUMAN, Zygmunt, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı yayınları, 1999.
- BOTTOMORE, Tom, *Kırk Yıl Sonra Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, T.H. Marshal & T. Bottomore içinde, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Ankara: Gündoğan Yayıncılık, 2000.
- CALHOUN, Craig, *Milliyetçilik*, (Çev. B. Sütçüoğlu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- CASTELLS, Manuel, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*. İkinci Cilt. *Kimliğin Gücü*, (E. Kılınç, Çev.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- DIECKHOFF, Alain ve JAFFRELOT, Christophe, *Küreselleşme ve Bölgeselleşen Dünyada Milliyetçiliğin Direnişi*, A. Dieckhoff, & C. Jaffrelot içinde, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar* (s. 335-356), İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- GELLNER, Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*. (Çev. B. Ersanlı ve G. Göksu Özdoğan), İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.
- GIDDENS, Anthony, *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, (Çev. Ü. Tatlıcan), İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- GÜLALP, Haldun, *"Milliyete Karşı Vatandaşlık"*, (Der.) H. Gülalp içinde *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus-Devletin Sorgulanması* (ss. 1-34), İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- HOBBSAWM, J. Eric, *Gelenekleri İcad Etmek*. E. Hobbsawm, & T. Ranger içinde, *Geleneğin İcadı* (s. 1-18), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.

- HOBBSAWM, J. Eric, *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*. (Çev. O. Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.
- JAFFRELOT, Christophe, *Bir Milliyetçilik Kuramı İçin*, A. Dieckhoff, & C. Jaffrelot içinde, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar* (s. 23-82), İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- KADIOĞLU, Ayşe, *Cumhuriyet İdaresi ve Demokrasi Muhakemesi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- KEYDER, Çağlar, *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, İstanbul: Metis Yayınları, 1993.
- KEYDER, Çağlar, *Globalleşme ve Devlet*. M. Koray içinde, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet* (s. 135-149), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, 2001.
- MARSHALL, T.H., *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Ankara: Gündoğan Yayıncılık, 2000.
- ÖZKIRIMLI, Umut, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008.
- PIERSON, Christopher, *Modern Devlet*, (Çev. D. Hattatoğlu), İstanbul: Çiziyazıları, 2000.
- ROGER, Antoine, *Milliyetçilik Kuramları*, (Çev. A. Ufuk Kılıç), İstanbul: Versus Kitap, 2008.
- STRANGE, Susan, *Devletlerin Azalan Otoritesi*, D. Held, & A. McGrew içinde, *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* (s. 155-163), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008.
- ÜSTEL, Füsun, *Yurttaşlık ve Demokrasi*, Ankara: Dost Yayınevi, 1999.
- WEBER, Max, *Sosyoloji Yazılar*, (Çev. T. Parla), İstanbul: Deniz Yayınları, 2008.